

Żarnowski, Janusz

"W 300 rocznicę zjednoczenia Ukrainy z Rosją : pod sztandarem bratniej przyjaźni : zbiór materiałów i dokumentów o wspólnej walce wyzwoleniczej i nierozrwalnej przyjaźni ludu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego", pod red. J. (...)

Przegląd Historyczny 45/4, 874-876

1954

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

typu należy wymienić drobne błędy drukarskie, zwłaszcza w pisowni wyrazów polskich i łacińskich. Powyższe braki w niczym nie umniejszają znaczenia omawianego wydawnictwa, które rozszerza bazę źródłową zarówno dla historyków rosyjskich, ukraińskich, jak i polskich, zwłaszcza dla tych ostatnich, przed którymi stoi jeszcze nie zrealizowane zadanie oczyszczenia z nacjonalistyczno-szowinistycznych wypaczeń poglądów na przeszłość stosunków polsko-ukraińskich i polsko-rosyjskich.

Mirosław Wierzychowski

W 300 rocznicę zjednoczenia Ukrainy z Rosją. Pod sztandarem bratniej przyjaźni. Zbiór materiałów i dokumentów o wspólnej walce wywoleńczej i nierozzerwalnej przyjaźni ludu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego. Pod redakcją J. Kowalskiego. Słowo wstępne — Stefan Żółkiewski. Książka i Wiedza, Warszawa 1954, s. 344.

Pracownicy frontu ideologicznego i szerokie koła czytelników z zadowoleniem powitali ukazanie się zbioru materiałów, poświęconego 300 rocznicy zjednoczenia Ukrainy z Rosją. Dokumenty i materiały świadczące o wielowiekowej przyjaźni ludu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego, zawarte w zbiorze, pozwolą głębiej poznać związki ruchu rewolucyjnego polskiego i ukraińskiego, dotychczas tak słabo znane. Dokumenty te i materiały są tym bardziej cenne, iż wiele z nich jest obecnie w oryginalne trudno dostępnych. Historyk przede wszystkim sięgać będzie często do materiałów zawartych w zbiorze jako do tekstów oświetlających ważne zagadnienia historyczne i jako do wskazówki ułatwiającej korzystanie z materiałów innych, które nie zostały umieszczone w zbiorze.

Poszczególne rozdziały zbioru odpowiadają etapom rozwoju współpracy i wspólnej walki postępowych, rewolucyjnych ruchów społecznych polskich, ukraińskich i rosyjskich. Etapy te w sposób najogólniejszy przedstawia Stefan Żółkiewski w słowie wstępnym. Na czele każdego rozdziału umieszczono odpowiedni wyjątek z tez KC KPZR na 300-lecie zjednoczenia Ukrainy z Rosją. Słowa tez dające ocenę powstania i wzmocnienia się związków Ukrainy z Rosją, ułatwiają pełne zrozumienie materiałów zawartych w zbiorze.

Tezy głoszą: „Walka narodu ukraińskiego przeciwko panom polskim wywoływała głęboki oddźwięk i sympatię wśród chłopstwa polskiego, które cierpiało wskutek ucisku feudałów polskich. Pod wpływem rozwijającej się walki wywoleńczej narodu ukraińskiego w wielu dzielnicach Polski doszło do wystąpień chłopskich“. Materiały zawarte w pierwszym rozdziale ilustrują te słowa tez KC KPZR. Są to dokumenty świadczące o wystąpieniach chłopskich w rdzennej Polsce, związanych z powstaniem kozackim, spośród których na pierwszy plan wybija się powstanie Kostki-Napierskiego. Materiały te dotyczą nie tylko przebiegu wystąpień; cytaty z Leleweła, który pisał, że: „Bunt kozacki jest powstaniem ludu. Od sześciu wieków podobnego Polska nie widziała... Rzadki w dziejach widok, widok wspaniały...“ i z przemówienia Tadeusza Krępowieckiego, który mianem Spartakusów nazwał Pawluka i Nalewajkę, a o Chmielnickim mówił, że „poruszając 200 000 chłopów ukraińskich... wstrząsnął dumnymi oligarchami Polski“ — świadczą zarazem o stosunku przedstawicieli rewolucyjnego nurtu demokracji popowstaniowej do ruchów chłopskich na Ukrainie w przeszłości, świadczą o tym, iż demokraci polscy z sympatią odnosili się do tych ruchów.

Przyjaźni i ścisłym związkom rewolucyjnych demokratów polskich, ukraińskich i rosyjskich poświęcono następny rozdział zbioru, obejmujący okres od drugiego

dziesięciolecia XIX wieku do początków socjalistycznego ruchu robotniczego w Polsce i Rosji. W części tej nieco szerzej potraktowano postać Tarasa Sze w c z e n k i, zamieszczając urywki z jego listów oraz utwory poetyckie.

Następna, stosunkowo krótka część odpowiada okresowi od powstania socjalistycznego ruchu robotniczego do utworzenia burżuazyjno-obszarniczego państwa polskiego. Prawie wszystkie dokumenty zamieszczone w tej części dotyczą okresu po r. 1900, wszystkie zaś odnoszą się do Galicji.

Trzy następne rozdziały dotyczą okresów — międzywojennego, okupacyjnego i powojennego. Stanowią one przeważną część książki. Dokumenty zamieszczone w części dotyczącej lat 1917—1939 pochodzą głównie z prasy, odezów i broszur KPP, KPZU i KPZB. Malują one z jednej strony krwawy terror burżuazji i obszarnictwa przeciwko ukraińskim i białoruskim masom ludowym na okupowanych terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi, z drugiej zaś strony — wspólną walkę polskiej, ukraińskiej i białoruskiej klasy robotniczej i chłopstwa przeciwko okupacji polskiej, przeciwko faszyzmowi. Dokumenty te ukazują internacjonalistyczną postawę ruchu rewolucyjnego polskiego, ukraińskiego i białoruskiego. „Z nimi, z masami pracującymi Polski, z frontem antyfaszystowskim całej Polski, który powstaje i krzepnie w coraz zawziętszych bitwach przeciw władzy sanacyjnej — prowadzi droga ludu ukraińskiego, droga antyokupacyjnego frontu ludowego“, głosiła odezwa KPZU — autonomicznej organizacji KPP. „Wraz z podbitym ludem ukraińskim — przeciw rodzimym spadkobiercom carskiej nahałki! O prawo samookreślenia aż do oderwania się ziem przez Polskę podbitych!... Walka o ich wolność — to walka o naszą wolność. Walka przeciw ciemności Zachodniej Ukrainy i Białorusi — to walka przeciwko naszym własnym ciemnościom“ — odpowiadała niejako odezwa Komunistycznej Partii Polski.

Rozdział poświęcony okresowi okupacyjnemu przynosi ciekawe materiały, częściowo zamieszczone w czasopiśmie ZPP w ZSRR, częściowo w innych czasopiśmie, częściowo wreszcie dokumenty przechowywane w Archiwum Wydziału Historii Partii KC PZPR (np. raporty partyzanckie). Ostatni wreszcie rozdział odnosi się do okresu powojennemu, obejmując materiały zamieszczone w prasie.

W zbiorze zamieszczono zatem wiele materiałów cennych, ciekawych, część z nich dotychczas nie była szerzej znana. Wszystkie one, obrazując wykuwanie jedności i solidarności narodu polskiego i ukraińskiego we wspólnej walce przeciwko polskiemu, rosyjskiemu i ukraińskiemu klasom posiadającym, zasługują na wydobywanie i szerokie spopularyzowanie.

Kilka ilustracji oraz staranna oprawa dopełniają całości tego bardzo potrzebnego i ciekawego wydawnictwa.

Nie znaczy to jednak, by przy lekturze książki nie nasuwały się uwagi krytyczne.

Zasadniczą sprawą, którą trzeba rozważyć po przeczytaniu zbioru, jest pytanie, czy materiały zawarte w poszczególnych rozdziałach oświetlają w sposób słuszny i dostateczny istotę i specyfikę rewolucyjnego sojuszu ludu polskiego i ukraińskiego w poszczególnych etapach historycznych. Sądzę, że na to pytanie należy odpowiedzieć pozytywnie. Zastrzeżenia dotyczyć muszą rozdziału poświęconego okresowi działalności „Proletariatu“ i SDKPiL. W rozdziale tym lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte XIX w. zostały niemal pominięte, tak że w obrazie współpracy rewolucyjnego ruchu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego powstaje luka, której nie może zapłacić wyjątek z programu Galicyjskiej Partii Robotniczej. Stosunek „Proletariatu“, „II Proletariatu“, ZRP do sprawy ukraińskiej i do ukraińskiego ruchu

rewolucyjnego zupełnie nie znalazł tu odbicia. Materiały pochodzące z okresu po 1900 r. w przeważnej części mają charakter narracyjny. Tylko jeden dokument (s. 88—89) przedstawia rzeczywiście stosunek SDKPiL do sprawy ukraińskiej.

Byłoby również rzeczą wskazaną bardziej wszechstronnie dobrać materiały składające się na ostatni rozdział książki, próbując szerzej omówić ekonomiczną stronę pomocy ZSRR, a w jego ramach i USRR dla Polski Ludowej.

Przy lekturze zbioru, zwłaszcza przez mniej przygotowanego czytelnika, wystąpi wyraźnie brak omówienia zawartych w każdym rozdziale materiałów. Materiały te wymagają ustawienia na tle ogólnohistorycznym, tym bardziej że obejmują bardzo długi, trzechsetletni okres, odpowiadający szeregowi etapów rozwoju ruchu rewolucyjnego obu narodów. Tym brakiom mogłyby zaradzić krótkie choćby wstępy do poszczególnych rozdziałów. Należy pamiętać, że jeszcze głębszy sens mają, jeszcze większe wrażenie wywołują te same materiały, świadczące o przyjaźni rewolucjonistów polskich i ukraińskich i o ich internacjonalizmie, ukazane w zestawieniu z wiadomościami o nacjonalistycznej polityce polskich klas posiadających, o polityce szczytia polskich robotników i chłopów przeciwko robotnikom i chłopom ukraińskim i rosyjskim, uprawianej przez klasy posiadające. Ponieważ dokumentów świadczących o tej polityce w zbiorze zamieszczają, rzecz jasna, nie należy, trzeba więc choćby krótko omówić ją we wstępach do poszczególnych rozdziałów.

Nie można pominąć rzucającej się w oczy nieproporcjonalności w budowie książki. I tak rozdział pierwszy obejmuje 21 stron druku, rozdział drugi 30 stron, rozdział trzeci 22 strony, trzy końcowe rozdziały mają po 70—80 stron. Prof. W. Kula w swej recenzji z omawianej książki („Trybuna Ludu“ z 3 czerwca 1954) zwraca uwagę na małą stosunkowo objętość pierwszych rozdziałów i podkreśla słusznie, że najbardziej wartościowe są trzy rozdziały ostatnie, zwłaszcza zaś rozdział poświęcony okresowi międzywojennemu, wyraża wreszcie nadzieję, że pierwsze trzy rozdziały zostaną uzupełnione przy reedycji. Wydaje się zgodnie z tym, co zauważono wyżej, że zwłaszcza rozdział trzeci wymaga uzupełnienia. W braku odpowiednich dokumentów należałoby przynajmniej w proponowanym wstępie do rozdziału (patrz wyżej) podkreślić wpływ, jaki na program Galicyjskiej Partii Robotniczej wywarł Ludwik Waryński, przywódca „Proletariatu“, aby wyjaśnić bez reszty stosunek całego rewolucyjnego ruchu robotniczego polskiego do ludu ukraińskiego i jego walki wyzwolenczej.

Z drobnych uwag: w rozdziale poświęconym okresowi międzywojennemu można by zaproponować uzupełnienia w części dotyczącej lat 1917—1923. Słuszne byłoby zamieszczenie tu na przykład odezwo czerwonoarmistów — Polaków z 1920 r. Za wzmiankowaną recenzją powtórzyć należy dezyderat oddzielenia, choćby graficznego, w tekście dokumentów źródłowych od wypowiedzi i cytaty z dzieł historyków i działaczy rewolucyjnych. Podobnie zestawienia takie, jak na przykład cytaty z Krępowieckiego, z cytata z Kubali na sąsiednich stronach (s. 30 i 31) bez odpowiedniego wyjaśnienia w tekście będzie dezorientowało czytelnika pomimo skąpego komentarza w przypisach do obu nazwisk. Uzasadnioną wątpliwość budzi także określenie w przypisie Wilhelma Feldmana jako „burżuazyjno-demokratycznego publicysty“.

Reasumując: mimo te niewielkie usterki zbiór jako całość jest bardzo ciekawą i ważną, a nade wszystko ogromnie pożyteczną pozycją.

Janusz Żarnowski